

С.В. Нижник

**ВНЕСОК УМАНСЬКОЇ ФІЛІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
НАУКОВОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ В РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ УМАНЩИНИ**

На основі методів історико-наукового аналізу, синтезу та узагальнення, на широкій документній законодавчій основі із залученням маловідомих архівних матеріалів висвітлено передумови появи Уманської філії Сільськогосподарського вченого комітету України, а також його науково-організаційну статутну діяльність. Як висновок, автор вказує, що Уманська філія СГНКУ не стояла осторонь організаційних процесів, що відбувалися в той час у галузі сільськогосподарської науки щодо її інститутизації та академізації.

Ключові слова: *Сільськогосподарський науковий комітет, Уманська філія, дослідна справа, сільське господарство, Уманщина, статут.*

Чим далі Україна просувається у роках державності, тим стає все зрозумілішим, що найбільшими здобутками нації є не тільки перемоги на ниві науки й освіти, а й можливість неупереджено та без політичних уподобань згадати власну історію. Особливе місце в дослідженнях належить вивченню історії науки й освіти – найбільш значущих і визнаних цивілізованим світом здобутків українського суспільства.

У цьому зв'язку потребує переосмислення у форматі справжніх європейських цінностей і історія появи Уманської філії Сільськогосподарського наукового комітету України.

Слід зазначити, що сучасні дослідники вивчали різні аспекти діяльності Сільськогосподарського наукового комітету України [1, 2, 3, 9]. Однак поза увагою залишився значний масив недосліджених здобутків Уманської філії

СГНКУ з напрямку аграрної науки. Актуальним залишається узагальнення наукового досвіду в його історичній ретроспективі.

Методологічною основою може слугувати висловлений творцем академічної науки в Україні В.І. Вернадським підхід: «історія науки і її минуле повинно критично складатись кожним науковим поколінням і не тільки тому, що змінюються запаси наших знань про минуле, відкриваються нові документи або знаходяться нові заходи з відновлення того, що було. Ні! Необхідно знову науково перепрацювати історію науки, знову історично повернутись до минулого, бо завдяки розвитку сучасного знання в минулому отримує значення одне і втрачається інше...» [4].

На початку ХХ століття вчені-аграрії розпочали організовувати структуру, яка змогла б консолідувати науковий потенціал аграрного сектору держави з метою існування в країні особливого автономного об'єднання з вирішення наукових питань сільського господарства та координації наукової сільськогосподарської праці для кращого використання досвіду науки в аграрній галузі. Воно підпорядковувалося б заснованому наприкінці 1917 року в м. Києві відомству – Міністерству земельних справ (МЗС), яке при швидкоплинній зміні урядів носило різні назви і по-різному виконувало свою діяльність. Так, наприкінці 1918 року було засновано Сільськогосподарський вчений (згодом науковий) комітет України (СГВ(Н)КУ) при Міністерстві земельних справ, який розпочав діяльність саме з відродження науково-дослідних установ. Його було створено у 1918 року одночасно з Комітетом сільськогосподарської освіти [5].

Діяльність СГВКУ на першому етапі існування відбувалася повільно і зводилася в основному лише до канцелярської роботи та складання і опрацювання розрахунків. Вчені розуміли, що сільське господарство зможе використати природні багатства країни тільки маючи наукову основу, тому знову приймалися нові рішення. Зокрема, 30 грудня 1918 року Міністром земельних справ М. Шаповалом було підписано наказ по Міністерству земельних справ щодо підсилення активної діяльності СГНКУ. Згідно нього,

СГНКУ мав право безпосередньо особисто обирати голову Комітету з подальшим затвердженням міністром земельних справ, замість його призначення розпорядженням міністерства [6].

Таким чином, стосовно загальних рис структурно-організаційної та функціональної діяльності СГВКУ, то вже з наказом № 29 від 30 грудня 1918 р. по Міністерству земельних справ розпочався відлік реального еволюціонування до повноцінної наукової координаційної установи для потреб українського сільського господарства. Насамперед до цієї діяльності були залучені найкращі для свого часу фахівці по напрямках роботи. По-друге, з 1 січня 1919 р. відбувалося не призначення на керівні посади, як у Комітеті, так і підпорядкованій мережі дослідницьких інституцій, а демократичне обрання. Наступне – всі наукові проекти досліджень, що фінансувалися із державного бюджету, передусім з пріоритетних загальнодержавних питань, погоджувалися попередньо з УАН. На 25 лютого 1919 р. організаційна побудова СГВКУ налічувала одинадцять відділів: ґрунтознавства і геології, ботанічного, зоологічного, метеорологічного, технічного, економічного, дослідної агрономічної організації, дослідної лісової організації, популяризації та загального (канцелярії, секретаріату) [8]. Усі загальні питання функціонування розглядались та обговорювались на Пленумі (зборах) СГВКУ. До нього входили: 15 членів – визнаних фахівців свого напрямку досліджень, 7 – усе вище керівництво профільного міністерства, 30 – керівники відділів, секцій, бюро СГВКУ, а ще 12 членів – представників вищої галузевої освіти та УАН [7]. Ще троє теж обраних членів Пленуму СГВКУ представляли Київську, Харківську та Катеринославську крайові сільськогосподарські дослідні станції. Разом обиралося 67 осіб. Такого підходу в представництві притримується і сучасна НААН, проводячи свої загальні збори [9].

СГНКУ став знаковим явищем в історії вітчизняного галузевого дослідництва протягом 1918–1927 рр. Утворився і працював у надто тяжких умовах нужденної реальної дійсності, відчуваючи на собі ті хвили військово-політичної боротьби, що перекочувалися через Україну. Не зважаючи на це,

Комітет твердо йшов вперед, розростався і міцнішав у центрі Києва, розвивав сітку своїх місцевих районних філій. І це природно, адже наша сумна сільськогосподарська дійсність не тільки тепер, але й за дореволюційних і до військових часів, висувала на порядок денний питання про організацію сільськогосподарської науки, як потребу зовсім не академічного, а чисто практичного характеру. Не розв'язавши її, не мислилося, навіть старим земствам і тодішнім урядовим центрам доцільно вирішити не тільки складні питання техніки сільського господарства, але й найгостріші питання його організації.

Комітет згідно з новим «Статутом», затвердженим Колегією НКЗС УРСР від 25 листопада 1920 р. змінює назву із вченого на науковий. Згідно з § 15 Статуту дозволяється створювати у структурі Комітету проблемні науково-дослідні інститути, а також регіональні філії [10].

Новий «Статут» надав можливість плідно розгорнути науково-організаційну роботу СГНКУ за рахунок створення спеціалізованої експериментальної бази у вигляді Центральних станцій та інститутів, які здебільшого і до сьогодні після різноманітних перейменувань у тому чи іншому вигляді репрезентують галузеве дослідництво в Україні.

З цього часу, СГНКУ в своїй праці спиралася, в значній мірі, на працю місцевих органів Комітету, якими є його місцеві Філії, створені відповідно до Інструкції про організацію та діяльність філій СГНКУ [5]. Як результат, за 1920–1921 рр. були створені чотири філії: Уманська (голова П. Крижевський), К.-Подільська (в. о. голови доц. С. Городецький), Волинська (голова М. Кудрицький), Київська (в. о. голови, проф. С. Веселовський), згодом Полтавська (голова В.І. Сазанов) та Вінницька (в. о. голови, проф. В. Допельмаєр). Відповідно до визначених функцій вони координували від імені СГНКУ діяльність науково-дослідних інституцій на рівні свого регіону в наукових питаннях щодо сільського господарства і нагадували сучасні центри наукового забезпечення АПВ областей.

У СГНКУ 14 серпня 1920 р. відбулася нарада щодо організації Уманської філії Сільськогосподарського наукового комітету України. У нараді взяли участь: О. Яната (голова), М. І. Данилевський (в. о. Вченого секретаря), Н. Петренко (помічник Вченого секретаря), О. К. Філіпповський (завідувач Уманською дослідною станцією). Першочерговим завданням якої було в'яснити: 1) принциповий бік справи: чи є потреба організації філії в Умані, чи не переоцінюються можливість такої організації і чи місцеві обставини взагалі сприяють існуванню філії; 2) практичний бік справи: які наукові місцеві сили зараз можна буде притягти до роботи, і в зв'язку з тим, які саме Секції філії можуть в першу чергу розпочати роботу.

Заслухавши виступ О. Янату про організацію Уманської філії Сільськогосподарського наукового комітету України, який зазначив що «...Комітет не має на думці неодмінно пристосовувати філії до старих адміністративних меж (губерній чи повітів), а закладати їх відповідно природних районів, а в першу чергу там, де місцеві обставини і присутність на місці наукових сил забезпечують роботу філії. Організація такої філії в Умані є першою спробою в згаданім напрямку» [6].

У своїй доповіді завідувач Уманською дослідною станцією О. К. Філіпповський наголошує, що Уманський район дійсно уявляє з себе окремий економічний район з характерними особливостями свого стану промислового і загального економічного розвитку. Тому він заслуговує на спеціальне дослідження, і організація Філії є бажана. Крім того, існування в Умані на протязі довгих років старої школи Хліборобства і садівництва лишило по собі гарні наслідки: є на місці значна кількість наукових сил і спеціальних закладів, які можуть бути використані при організації Філії. Значна кількість наукових сил купчиться навколо новоутвореного в Умані Народного Університету (природничий відділ), які також можуть бути відповідно використані. Розуміється, Філія повинна студіювати і досліджувати в першу чергу умови місцевого району.

О.К. Філіпповський повідомив, що в Умані на Дослідному полі організується спеціальна лабораторія, пристосована до різних наукових праць і дослідів, на дослідному полі, крім того, є уже організована контрольна-насіннава станція. Всіма цими закладами можна буде скористуватися для роботи Філії.

Після обміну думок Нарада визнала принципово потрібним і фактично можливим організацію Уманської філії СГНКУ.

Головою Уманської філії СГНКУ було призначено П.В. Крижевського, якого знали як організатора та засновника (разом з О. Янатою) Товариства Любителів Природи («Николаевское Общество Любителей Природы»), що ставило своєю метою вивчення природи всієї губернії та популяризацію в ній знань.

Варто не оминати увагою і той факт, який власне засвідчує своєчасну й певною мірою виконану затребуваність існування Уманської філії, а саме те, що у її структурі діяло 6 секцій:

Зоологічна секція: ентомології (підсекція) – З. Головянка (ентомолог, викладач Уманської школи садівництва); бджільництво і шовківництво(підсекція) – І. Корабльов (викладач Уманської школи садівництва); зоотехнічна (підсекція) – П.Г. Новосельцев (вчитель Уманської школи садівництва) та Д. Шапіро (зоотехнік, Уманська дослідна станція). 2) Ботанічна секція – П.В. Крижевський (вчитель школи Садівництва), Муравйов (вчитель школи Садівництва) та підсекція Садівництво і огородинство – С. М. Вуколов (Уманська школа хліборобства і садівництва) та Д. Кіркапуло (Уманська школа хліборобства і садівництва). 3) Секція Дослідної агрономії – О.К. Філіпповський (завідувач Уманською дослідною станцією). 4) Економічна секція – І. І. Макаревич (вчитель школи Садівництва). 5) Лісова секція – З. Головченко (лісничий Маньківського лісництва). 6) Секція Народного Господарства – П. П. Курінний. 7) Метеорологічна секція – О. В. Федоров [6].

Кожна секція у складі підсекцій мали певні напрацювання та відповідні функції і завдання.

Зоологічна секція Уманської філії СГНКУ складалася зі трьох підсекцій: ентомологічна, бджільництво і шовківництво та зоотехнічна. Очолив першу підсекцію ентомолог, викладач Уманської школи садівництва (1919–1922) Голов'яно Зіновій Степанович. Завданням якої була боротьба зі шкідниками сільського господарства, особливу увагу приділяла практичним питанням, а також підготовчій роботі у боротьбі зі шкідниками сільського господарства та у вирішенні питань обробки матеріалів з попередніх дослідів над польовими, садовими, городніми та іншими комахами. Увага зверталася на дослідження біології хрущів та засоби боротьби з ними, як найнебезпечнішими шкідниками лісів і деякою мірою садків. Стосовно цієї теми вийшла низка наукових робіт завідуючого З. Голов'янка.

Другу підсекцію бджільництво і шовківництво очолив Корабльов Іполіт Іванович. Дослідження проводилися на навчально-дослідній пасіці та шовководню Уманського середнього училища садівництва і землеробства. Слід відмітити, що пасіка в училищі існувала з 1892 року. На її базі були створені курси народних учителів, які після закінчення навчання розповсюджували знання серед місцевого населення. При пасіці діяв музей з усіма необхідними приладами та інструментами для бджільництва, майстерня з виготовлення вуликів, бджолярського інвентаря, штучної вощини для потреб пасічника на продаж. При пасіці був розсадник медоносних рослин. За час роботи І.І. Корабльова вивчення шовківництва і бджільництва набуло особливого значення. Його праці «Кормление пчел и приготовление кормов», «О выборе улья и как самому устроить хороший улей» та підручник «Бджільництво» користувалися популярністю у всій державі і є цінними й нині.

Лісова секція зі завідувачем З. Головченком, лісничим Маньківського лісництва працювала згідно завдань: вивчення природи лісів Уманщини; виявлення позитивного і негативного впливу сільського господарства на ліси; пошуки засобів та форм господарства з метою продуктивного використання природних багатств, зокрема для кращого сільськогосподарського

використання неродючих або малопродуктивних ґрунтів (піщані ґрунти, рівчаки та ін.).

Метою метеорологічної секції під керівництвом О. В. Федорова було розгляд метеорологічних питань, маючих практичне значення як для сільського господарства.

У зв'язку з обставинами, що склалися в останні роки, метеорологічна служба України була зруйнована. Тому діяльність секції націлювалася на відродження метеорологічної служби. Основними напрямками роботи були наступні: виявлення кліматичних і метеорологічних (геофізичних) умов Уманщини; виявлення умов, що оточують рослин і різних шкідливих і корисних для них організмів, з метою доцільного їх використання; збір і систематичне опрацювання матеріалів щодо метеорології і кліматології регіону.

Відносно розмірів району, якими має обслуговуватися Уманською філією Сільськогосподарського наукового комітету України, Нарада погодилася з думкою О. К. Філіпповського, що в склад Уманського району природно входять і економічно зв'язані такі повіти: Уманський, Таращанський, Звенигородський, Балтський, Гайсинський та Єлисаветський.

Уманська філія СГНКУ зосередила навколо себе наукову еліту регіону. Мета якої було об'єднати всі наукові та технічні сільськогосподарські сили на Уманщині, щоб допомагати розвитку економічних та сільськогосподарських наук та суміжних з ними галузей знань, а також найпродуктивніше і найраціональніше використовувати працю своїх вчених та їх знання.

Наукова діяльність Уманської філії СГНКУ зосереджувалася на читанні та обговоренні на загальних зборах наукових доповідей. Значну увагу приділяли вивченню питань сільськогосподарської дослідної справи, а саме: обслідування засівного та врожайного зерна головних хлібних культур Уманщини, засміченості полів бур'янами, сільськогосподарській кооперації тощо. Уманська філія займалась організацією тематичних нарад та зібрань, її члени брали безпосередню участь у агрономічних нарадах та з'їздах, що організовував Сільськогосподарський науковий комітет України.

Варто зауважити, що результати діяльності Уманської філії СГНКУ щодо інституалізації сільськогосподарської дослідної справи як організації отримали пріоритет в подальшій системі ведення галузевого дослідництва Уманщини.

Підсумовуючи, варто зауважити, що Уманська філія СГНКУ не стояла осторонь організаційних процесів, що відбувалися в той час у галузі сільськогосподарської науки щодо її інститутизації та академізації. Роботу проводила у напрямку планомірного підведення підсумків попередніх наукових результатів регіону у різних напрямках сільськогосподарської галузі з метою якнайшвидшого використання для практичних потреб сільського господарства та відпрацювання плану стосовно подальшої систематичної наукової роботи, а також зробила значний внесок у становлення й розвиток вітчизняної галузевої науки та дослідної справи у 20-х роках минулого століття.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вергунов В. А. Академізація вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи: історико-науковий аналіз (до 75-річчя створення Української академії аграрних наук) / В. А. Вергунов // Нариси із історії природознавства і техніки. – К., 2005. – Вип. 45. – С. 167–183.
2. Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.): зб. док. і матеріалів / уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Б. К. Супіханов, С. Д. Коваленко ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К.: Аграр. наука, 2006. – 528 с.
3. Вергунов В. Основні історичні етапи розвитку та управління аграрною наукою України / В.А. Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 31–33.
4. Вернадский В.И. Из воспоминаний: 1. Первый год Украинской Академии Наук (1918–1919). – Московское отделение архива РАН, ф. 518, оп. 2, № 70 ; Труды по истории науки / В.И. Вернадский. – М.: Наука, 2002. – С. 173. – (Библиотека трудов академика В. И. Вернадского).

5. Статут Вченого Комітету Народного Міністерства Земельних Справ. – ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 9, арк. 96–97.
6. Наказ по Міністерству земельних справ 30 грудня 1918 року. Ч. 29. – ЦДАВО України. – Ф. 1061. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 303, 304.
7. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 2, спр. 1, арк. 46–47.
8. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 2, арк. 12–14.
9. Вергунов В.А. Сільськогосподарський вчений комітет України (1918–1927) як модель В.І. Вернадського академізації галузевої науки (до 100-річчя Національної академії наук України та Національної академії аграрних наук України) : наук. доп. / В.А. Вергунов . – К., 2017. – 36 с.
10. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 2, арк. 16.
11. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 4, арк. 21 (1924–1925 рр.).

Ни́жник С. В. Вклад Уманской филии Сельскохозяйственного научного комитета Украины в развитие отечественного сельскохозяйственного дела Умани.

На основе методов историко-научного анализа, синтеза и обобщения на широкой документных законодательной основе с привлечением малоизвестных архивных материалов освещены предпосылки появления Уманского филиала Сельскохозяйственного ученого комитета Украины, а также его научно-организационную уставную деятельность. Как вывод, автор указывает, что Уманский филиал СГНКУ не стоял в стороне организационных процессов, происходивших в то время в области сельскохозяйственной науки по ее институтизации и академизации.

Ключевые слова: *Сельскохозяйственный научный комитет, Уманский филиал, исследовательская дело, сельское хозяйство, Уманщина, статут.*

Nyzhnyk S. The contribution of the Uman-affiliated branch of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine to the development of national Agricultural research of Uman region.

Based on historical and scientific methods of analysis, synthesis and generalization of a broad-based documentary and legislative framework, involving little known archival materials, premises for the establishment of the Uman-affiliated branch of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine, concerning organisation of science statutory activities in the early twentieth century, were presented. In conclusion, the author points out that Uman branch SHNKU not stand aside organizational processes taking place at the time in the field of agricultural science and for its instytutyzatsiyi akademizatsiyi.

Keywords: *Agricultural Scientific Committee, Uman branch, research, agriculture, Uman, regulations.*